

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/3 2019 s. 1369-1384, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

“besi” KAVRAM İŞARETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Muammer ŞEHİTOĞLU*

Geliş Tarihi: Nisan, 2019

Kabul Tarihi: Ağustos, 2019

Öz

Dil, sürekli değişen ve gelişen bir iletişim aracıdır. Türkçe de diğer diller gibi kendini tarihsel süreç boyunca yenileyen, geliştiren ve değiştiren bir dildir. Yenilik değişim ve gelişim, Türkçenin kendi bünyesinde olduğu gibi diğer diller ile de kurduğu ilişki sayesinde devam edegelmiştir.

Türkçe, gelişim ve değişimini hem kendi imkânlarıyla hem de ilişkide bulunduğu dillerden kavram işareti olarak gerçekleştirir. Yapılan bu alışverişte bazı terimler ve kavramlar ait olduğu dildeki ses ve anlam değerlerini değiştirerek veya geliştirerek geçeceği yeni dilin ses, anlam ve kültürel değer ile birlikte dil bilgisi kurallarına uygun biçimde şekil alır ve değişir. Türkçeye diğer dillerden geçen terim, kavram ve sözcükler de bu yöntemle Türkçenin söz varlığında yerini alır.

Eski Uygur Türkçesi Dönemi, Türkçenin yazı dili olma sürecindeki en önemli dönemeçlerden biridir. Çünkü Eski Uygur Türkçesi Dönemi’nde Budizm ve Manihaizm’in etkisiyle diğer dillerden birçok din temalı, konulu eser; Toharca ve Çinceden Eski Uygur Türkçesi’ne çevrilmiştir. Yapılan çeviriler ile birlikte Budizm’in kapsama alanında olan birden fazla disipline ait sözcük, kavram ve terim Eski Uygur Türkçesi’ne geçmiştir. Öyle ki yazılı eserlerdeki kavram, terim ve sözcükler terminoloji oluşturacak seviyede etkili olmuşlardır. Ayrıca din dışında; siyaset, ticaret, hukuk, psikoloji, biyoloji, anatomi, tıp, astronomi ve benzeri birçok disipline ait yeni kavram, terim ve sözcükler Eski Uygur Türkçesi’nin söz varlığına dâhil olmuştur.

Bu çalışmada Sanskritçedeki *peśī* kavramının Türkçeye *besi* biçiminde kavram işareti olarak alınma (ödüncülenme) yöntemi ile işaretlenip işaretlenmediği; kavramın Türkçenin diğer lehçe ve şivelerinde yer alıp almadığı ve *besi* kavram işaretinin anlam değerine karşılık gelip gelmediği üzerinde durulacak ve tartışılacaktır. Kavramdan hangi eserde bahsedildiği, bulunduğu tarihsel dönemdeki dilsel anlam değeri ve Eski Uygur Türkçesi metinleri içindeki karşılık geldiği kavram işareti anlam değerine dikkat çekilecektir. Ayrıca Köken Bilim Sözlüklerinden örnekler verilerek de açıklamalar yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Eski Uygur Türkçesi, Sanskritçe, terim, besi.

* Doktora Öğrencisi; Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, myucal85@gmail.com

AN EVALUATION ON “*besi*” CONCEPT SIGN

Abstract

Language is a constantly changing and evolving communication tool. Like other languages in Turkish, it is a language that renews, develops and changes itself throughout the historical process. Innovation has continued with the change and development, as well as with the other languages in Turkish.

Turkish carries out its development and change by taking a concept sign both from its own means and from the languages it is related to. Some of the terms and concepts in this exchange will change and change the sound and meaning values in the language of the new language will change the sound, meaning and cultural value along with the rules of grammar and changes according to the rules. The terms, concepts and words that pass from other languages into Turkish take place in the vocabulary of Turkish with this method.

The Old Uighur Turkish Period is one of the most important turning points in the process of Turkish being written language. Because of the influence of Buddhism and Manichaeism in the Old Uighur Turkish Period, many other religious themed works from other languages; It has been translated from Toharic and Chinese into Old Uighur Turkish. With the translations, words, concepts and terms belonging to more than one discipline within the scope of Buddhism have been transferred to Old Uighur Turkish. So much so that the concepts, terms and words in the written works have been effective at the level of terminology. Besides religion; new concepts, terms and words of many disciplines such as politics, commerce, law, psychology, biology, anatomy, medicine, astronomy and so on are included in the vocabulary of Old Uighur Turkish.

In this study, we will focus on the word “flesh, meat” which can be thought to be transmitted through Sanskrit (*peśī*) to Turkish by voice exchange. It will be pointed out the function of the word, the linguistic meaning in the historical period in which it is mentioned, and the concept sign that corresponds to the texts of Old Uygur Turkish. In addition, examples will be given from the Etimological Dictionaries.

Keywords: Old Uighur Turkish, Sanskrit, term, *besi*.

Giriş

Dil, insanoğlu için onu var eden onu yaşam içinde konumlandıran en temel en önemli araçlardan biridir. Diğer yandan da dil, insanoğlunun kendi soyundan olanlarla ve başkalarıyla ihtiyaç duyduğu her alanda iletişim kurabilmek için bilmek ve kullanmak zorunda olduğu bir araç¹ olarak görülür. Bu bağlamda dünyada doğal diller, kendi dil öğeleri aracılığıyla iletişimsel işlevlerini değerli ve anlamlı kılmaktadır. Türkçe de diğer diller gibi dil öğelerine sahiptir. Bu öğeler anlamlı ve görevli dil öğeleri olarak ikiye ayrılır².

Anlamlı elemanlar kök, köken, gövde, sözcük grubu ve cümleden oluşurken, görevli elemanlar içe dönük ve dışa dönük görev öğeleri olmak üzere kendi içinde ikiye

¹ Alyılmaz, S. (2008). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde hedef kitlenin / “öğrenen”in önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2452-2463.

² Mert, O. (2008). Orhun yazıtlarında kullanılan işaretli (/./) görev öğeleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, 1-20.

ayrılır. İçe dönük görev öğeleri, üzerlerine geldikleri kök ya da gövdeyle aralarındaki ilişkinin geçiciliğine, kalıcılığına, başka bir ifadeyle üzerlerine geldikleri kök ya da gövdeyle birlikte yeni bir kavram işareti oluşturup oluşturmamalarına ve işlevlerine göre sınıflandırılır. Üzerlerine geldikleri kök ya da gövdeyle aralarındaki ilişki sadece kullandıkları cümleyle sınırlı / geçici olan ve yeni bir kavram işareti oluşturmayan dışa dönük görev öğeleri ise, Türkçe’de ek, ek+ek, edat ve ek+edat olmak üzere dört farklı şekilde görülür ya da işaretsiz (/+Ø/) olarak kullanılır³.

Dilin kültürel bakımdan eriştiği kavram niceliği de hem yapıma hem de dışarıdan alınma öğelerle çoğalır, genişler. Fakat bu durum görevli öğelerin niceliğini artırmayı zorlaştırır.

Bir ögenin bilgi taşıyabilmesi için kod içerisinde belli bir yerde bulunma ihtimalinin 1’den küçük, Ø’dan büyük olması gerekir. Bir ögenin bir yerde bulunma ihtimali arttıkça, yani 1/1’e yaklaştıkça taşıdığı bilgi yükünün arttığı bir gerçektir. Bir metnin yapısında yer alan anlam öğelerinin kullanılma sıklığı, görev öğelerinin kullanılma sıklığına göre daha azdır.⁴

Böylelikle, ses ve harflerin oluşturduğu anlamlı elemanlar üzerine düşen bilgi yükü fazla; görev öğelerini oluşturan ses ve harflerin üzerine düşen bilgi yükü ise azdır. Öyle ki bu görev öğelerinin geçiş sıklığı yüksek, sayıları az ve dışa dönüktürler.

Birey; bütün yaşayışını, ihtiyaçlarını, amaçlarını, hedeflerini ve çevresindeki diğer tüm canlılarla kurduğu ilişkiyi dili ve onun söz varlığı ile gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda dilin kavram işaretleri de o dili kullanan bireylerin duygu, düşüncelerini ve tüm yaşam biçimlerini imleyen unsurlardır.

Bir kavramla ilgili yeni gelişme, değişme ve ayrışma söz konusu olduğunda ve onlarla ilgili düşünce farklılaştığında ortaya çıkan yeni “durum”u / “kavram”ı tek bir kavram işaretiyle karşılamak / ifade etmek güçleşir. Türkçenin kavramları işaretlerken başvurduğu sözcük tabanlarından yapım ekleriyle yeni kavramları adlandırma yöntemi bir anlamda yetersiz kalır⁵.

Bilgi yükleri dil öğeleri aracılığı ile taşınırken fonetik veya grafik işaretlere dilin öngördüğü ölçüye göre paylaştırılmıştır. Öyle ki, bir dil ögesini oluşturan harf ve ses sayısının artması ses ve harf üzerine düşen bilgi yükünü azaltırken; aynı şekilde anlam ögesini oluşturan

³ Mert, O., *agm.*; Alyılmaz, C. (1994). *Orhun yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum, s. 50; Mert, O. (2002). *Kutadgu Bilig’de hal kategorisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 14-17; Mert, O. (2003). Türkçede hâl kategorisi ve öğretimi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 25-32.

⁴ Gemalmaz, E. (1995). Türkçenin morfo-sentaktik yapısının fonolojisine etkileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3, 1-7.

⁵ Alyılmaz, S. (2018). Türkçede Birden Fazla Anlam Ögesiyle (Sentaktik Yolla) Kavramların İşaretlenmesi, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 11-25.

anlam ve görev öğelerinin sayısının artması da anlam ve görev öğeleri üzerine düşen bilgi yükünü azaltır⁶. Yani, ses sayısı artan sözcüğün anlaşılabilirliği azalır; ses sayısı azalan sözcüğün ise anlaşılabilirliği artar⁷. Bu bağlamda sözcüğün ses sayısının artması, onun rahat ifade edilmesini ve kolay algılanmasını zorlaştırmaktadır. Türkçede de bu durum geçerlidir.

Türkçede yukarıda bahsedilen kalıcı kavram işaretleme yöntemleri üç başlıkta ele alınmaktadır. *Kök veya Köken Halindeki Kavram İşaretleri, Gövde Halindeki Kavram İşaretleri ve Birden Fazla Anlam Ögesiyle Kurulmuş Kavram İşaretleri* olarak incelenmektedir.⁸ Kök veya Köken halindeki kavram işaretleri, ad ve eylem soylu kavram işaretlerinden oluşmaktadır. Türkçenin genellikle morfo-sentaktik yapısında öne getirilen görev ögesi tanımaması, üzerinde ses veya harflerin büyük bilgi yükünü taşıyan kök ve kökenlerin sözcük başında bulunmamasını sağlamıştır.⁹ Bu bakımdan Türkçede *Kolaylık Yasası* uyarınca, yani mümkün olan en kısa zamanda en çabuk biçimde mümkün olan en az enerji ile mümkün olduğu kadar çok ve eksiksiz mesajı kodlayarak iletmeyi diğer doğal ve yapay diller gibi yapmaktadır. Böylelikle “*kök veya köken halindeki anlam öğeleri üzerine aldıkları ekin özellikle kendilerine yakın olan ve kendilerinkinden daha çok bilgi yükü taşıyan seslerinin baskın ses özelliklerini alma eğilimine girerler.*”¹⁰ Türkçe de kültürel gelişim ve değişim dönemlerinde anlam öğeleri kategorisini; eriştiği, karşılaştığı kavram sayısına bağlı olarak yapılan ve alınan öğelerle, her dilde olduğu gibi, hızlı ve etkili biçimde genişletmiş ve çoğaltmıştır. Bu bağlamda yazı dili boyutunda gelişen kültürel dönemler içinde Türkçe; özellikle etkileşimde bulunulan kültürel çevre içerisinde kavram geçiş sıklığını Eski Uygur Türkçesi Dönemi’nde yoğun bir biçimde yaşamıştır.

Öyle ki bu durum da doğaldır. Çünkü aynı ve yakın coğrafyada yaşayan insanlar türdeşleriyle varlıklarını devam ettirmek, huzur içinde yaşamak, paylaşmak, yardımlaşmak gereği duyarlar. Böylelikle aynı veya yakın coğrafyalarda yaşayan insanlar arasındaki bu amaç ve ihtiyaçlar onların üyesi oldukları topluluklar, boylar ve devletlerarasında da yakın ilişki kurulmasını sağlamıştır.¹¹ Bu bağlamda Eski Uygur Türkçesi Dönemi de kültürel ve dilsel açıdan birçok değişikliği ve gelişimi yansıtmaktadır. Özellikle de Türkçenin geçirdiği değişimi ve gelişimi yazılı eser boyutunda gösteren bir dönemdir. Bu dönemde yazılmış olan eserler Budizm’in etkili olduğu kültürel coğrafya çevresinde yazı dili boyutunda tercüme edilen eserler aracılığıyla Türkçeye yeni bir gelişim ve değişim süreci yaşatmıştır. Özellikle Çince’den ve

⁶ Gemalmaz, E., *agm.*

⁷ Mert, O., *agm.*; Alyılmaz, S., *agm.*

⁸ Mert, O. (2015). *Köli Çor Yazıtı ve anıt mezar kompleksi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay., s. 28.

⁹ Gemalmaz, E., *agm.* s. 3.

¹⁰ Gemalmaz, E., *agm.*

¹¹ Alyılmaz, C. (2013). Karı Çor Tigin yazıtı, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı 2(2), 1-61.

Toharcadan yapılan tercümelemler aracılığı ile din merkezli eserler oluşturulurken aynı zamanda bu eserler yazı dili açısından Türkçeye yeni terim, kavram ve sözcüklerin girişine de neden olmuştur. Her dil gibi Türkçe de bu dönemde birçok din, ticaret, sanat, edebiyat ve dilde yer alan terim ve kavramları dışarıdan kendi söz varlığına dâhil etmiştir. Ancak bazı terim ve kavramlar da yazılı metinler aracılığıyla değil de lehçeler, şiveler aracılığıyla daha sonraki dönemlerde Türkçeye geçmiştir. Özellikle de tarım, hayvancılık, ticaret gibi günlük yaşamın temel etkinlikleri dile geçmesi muhtemel kavram ve kavram işaretlerine zemin hazırlamıştır.

Çalışmada bu bağlamda ele alınabilecek kavram ve kavram işaretlerinden olan *besi* kavram işareti ile ilgili bulgular ve değerlendirmeler ele alınacak ve tartışılacaktır.

1. Jens Wilkens'in Makalesi

Jens Wilkens "Human Embryology According to Old Uyghur Buddhist Text" adlı makalesinde Eski Uygur Türkçesi Döneminde Uygur Budizmi'nde yer alan insan embriyosu ile ilgili yeni kavram ve kavram işaretlerini ayrıntılı bir biçimde açıklamaktadır. İnsan embriyosunun anne karnındaki oluşum sürecini basamaklarıyla birlikte verdiği bu makalesinde ayrıca Pali metinleri ve Sanskritçede kullanılan kavram ve kavram işaretlerini de açıklamıştır.

Wilkens, makalesine konu olan insan embriyosunun gelişimine ait sürecin izlenmesini kısa adı DKPAM olan (Daśakarmapathāvadānamālā (On Eylem İlkesi ile İlgili Efsanelerin Derlemi) adlı eserdeki Eski Uygur Türkçesi Dönemi'ne ait Budist Hikâyeler Koleksiyonu'ndaki ilgili bölümü inceleyerek ele almıştır. Eserin diğer bölümlerini ise ana hatları ile açıklamaya çalışmıştır.

Wilkens, eserin insan embriyosu ile ilgili bölümünü işleyen fragmanın kısmen parçalandığını ancak yine de embriyolojik yaşam ve Fetüs'ün gelişimi ile ilgili önemli bilgileri içerdiğini belirtir.¹² Bununla birlikte fragmanın Berlin Turfan Koleksiyonunda Mainz 766 nolu belgede yer aldığını, 3. Turfan Araştırmaları Seferi sırasında bulunduğunu ve Ehlers Katalogu'na dâhil edildiğini kaydetmiştir.¹³

Wilkens, belgenin ilgili bölümü ile ilgili olarak şunları kaydeder:

İlgili bölümün, 18. satırdan başlayarak iki küçük parçayla (U 1648 + m. 87) da destekleyerek bir inceleme yolu izledik. Belge şu açıklama ile başlar: "yeryüzündeki kum taneleri kadar, 3 olumsuz durum (Skr. durgati) da doğan birçok canlı vardır. Onlar, doğar doğmaz acı çekmeye başlar." Sonra da metin, embriyolojik yaşamın açıklaması ile devam eder. Bir insan olarak yeniden doğuş,

¹² Wilkens, J., Human Embryology According to Old Uyghur Buddhist Text, *Studies in Central Asian Philology, Papers of International Symposium on Central Asian Philology*, November, Beijing, 2012, s. 227.

¹³ Wilkens, J., *agm.*

varolan olumlu durumlar (Skr. sugati) arasında sayılır. “Yine de herkes gebe kaldıktan hemen sonra başlayan şiddetli acılara katlanmak zorundadır.” denilir. Rahmin içindeki yaşamın betimlenmesinden sonra öğretmen / hoca, bu konuyu kapatır ve hikâyenin genel anlatım çerçevesine döner. Öğrenci inançla hemhal olmuş ve Samsara’nın günahkârlığını gözünde canlandırmıştır. O, bir insan vücudunu meydana getirmenin son derece zor olduğunu ifade eder. Ve buna rağmen de birçok insanın yine canlıları öldürme günahını işlemeye devam ettiğinden bahseder. Öğretmen, öğrencisinin bu düşüncelerini onaylayarak şu soruyu sorar: “Ölüm döşeğinde yatan bir kişinin korkuları tam olarak nedir?”

Jean Peter Laut, Maitrisimit’te tasvir edildiği gibi, çeşitli tedavi yöntemlerinde Eski Uygur embriyonik terminolojisine dair bilgilerimizin oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. DKPAM’daki metinler parçalı, parçalanmış ve tahrip olmuş olmasına rağmen; insan embriyolojisi hakkında önemli materyaller, bilgiler içermektedir. Bu tür bir bilginin neden bir anlatı bağlamında ele alındığı ise bir problemdir. Her şeyden önce şüphe yok ki, Samsara’yı anlamak ve ondan kurtulmaya çalışmak Budist embriyoloji ile yakından ilişkilidir. Diğer yönden ise; Budist embriyolojinin esas karakteri dindir. Ayrıca bağımlılık kökenli öğreti (Skt. pratīyasamutpāda) ile olan bağlantıyı da belirtmeliyiz. Bu noktada, anne karnına girişteki bilincin (Skt. vjñāna) rolü önemlidir. Maitrisimit’in 15. bölümünde, anne ve babanın üreme mekanizmalarına giren bilincin gelişerek “nama-rupa kompleksi” (Eski Uygurca: at öñ) ne dönüştüğü belirtilir.

kaltı [yerdä] saçmış urug ävin äñ ilki ugu[ilanurča :] ançulayu ymä ögniñ kañnıñ k[alla]ll(ı)g kir içintä kirmış köñül at öñüg turgurur..

“Tıpkı toprağa atılan ilk tohum gibi anne ve babanın üreme mekanizmasına giren bilinç de orada bir “kimlik” oluşturur.”¹⁴

Maytrisimit’te yer alan bu bölümün devamında;

“alku emgek öng urug ...-gı bolmış kop edlerning tıtag –ı bolmış bir kşn üd ... bilig at öng ... erür anı tıtrü ... maytrı ... -/üde /-... nning ... ta ongalı köngül kentü utgurak ...-/ togmak tıtagınta karımak ölmek bolur .. togmak yime antag erür ajunlarıg ulag sapıg kılgulug ang aşnu kşn üdteki bés yapaglar ol erür togmak ol togmak tıtagınta karımak ölmek belgülüg bolur kaltı baş agrıg iglerning tıtagı baş erür sögütler tüşmekinge ang ...//yarl-... oğlanı /-...-///mungka tarkka tegmiş erürler.. kim basa basa erler karıyurlar ölürler tayarlar” “ *bütün ızdırap ilk tohumlarda var olmuş; bütün malların sebebi olmuş kısa bir anda ... şuur, ad ve rengin (bilig at öng = Skr. prajna nama-rupa) sebebi olur. Bunu kesin olarak ... Maytrı ... zamanda ...-in ... vazih olarak kalp kendisi tamamıyla ... doğmak*

¹⁴ Wilkens, J., *agm.* s. 228.

(togmak= Skr. jati) sebebiyle ihtiyarlamak ve ölmek (karımak ölmek =Skr. jara-marana) vukua gelir. (Doğmak = skr. jati) da şöyledir: Varlık şekillerini (ajun = Skr. gati) illet zinciri (ulag sapıg) yapan ilk devirdeki beş yapı (beş yapaglar = Skr. jati). Bu doğmak sebebinden ihtiyarlamak ve ölmek (karımak ölmek = Skr. jara-marana) zuhur eder. Nasıl baş ağrısı hastalıkların sebebi baş ise, ağaçların düşmesine ilk ... oğlu ...ızdıraba sıkıntıya duçar olurlar, ve çok sonra insanlar ihtiyarlar, ölür ve göçüp giderler.”¹⁵

Hem DKPAM’da hem de Maytrisimit’te insanın ızdırıp ve acısının anne karnında başladığı belirtilmektedir. İşte bu nedenle de hem biyolojik hem de psikolojik olarak insan embriyosunun gelişimi ve onun aşamaları Budist çevreye ait Eski Uygur metinlerinde de değerli görülmüştür. Ancak ilgi çekici olan Maytrisimit gibi mitik ve mistik bir anlatı metninde dahi konunun bu boyutta ele alınıp vurgulanmasıdır. Eserin, Budizm’in Hinayana Mezhebi’nin yaşadığı dönemde yazıldığı zamansal olarak belli olsa da eserin içerdiği kutsal kavramların, terimlerin ve adlandırmaların Mahayana Budizm’inin ağırlıkta olduğu tarihsel dönemde yazıya aktarıldığı düşünülmektedir.

2. DKPAM’da Geçen *pesī* Kavramı

DKPAM’ın insan embriyosu ile ilgili bölümlerini aşamalar hâlinde sunan Wilkens, üçüncü aşamada *pesī* kavramını ayrıntılı biçimde açıklar. İlgili bölüm şöyledir:

“yānā ök küntā ol kan āt tanču bolur: : anta basa ol āt tančuta kol but b(ā)lgülāri sögülk(i) yālār: arıgsız akguluk tälökk(i) yālār b(ā)lgülüg bolur: : (Mainz 766 /r/ 16-21/).

“yine yedi gün sonra kan ve etten oluşan bir parça hâline gelir. Ve daha sonra bu et parçasında kollar ve bacaklar ayırt edilir. Bunların yanı sıra bu et parçasının içinde daha sonra ürettiklerini dışarı akıtması ve dışkılardan atılması için küçük delikler oluşur.”

“kan et karışımı” ya da “et parçası” kavramı embriyonik gelişmenin üçüncü aşamasını karşılar. “Et parçası” kavramı Sanskritçede *pesī* olarak adlandırılır. Pali Geleneğinde de aynı adla adlandırılarak ikinci aşamadan sonraki yedi günlük süreç olarak anılır. Bu bağlamda Budist kaynakların tamamında ve eski Uygur metinlerinde böyle bir istisna durum yoktur. Eski Uygur metnine göre; ilk olarak onun organlarının gelişiminin başladığına dikkat çekilir. Carakasamhitā ve Suśrutasamhitā’ya göre ise; onlar 3. ayda gelişmeye başlar.

Pāli metinlerinde bu beş organdan; baş, el ve ayakların yalnızca “pasākhā” olarak adlandırılan rahmin son aşamasında geliştiği dile getirilir. Budist Sanskrit Geleneği

¹⁵ Tekin, Ş. (1971). *Burkancuların mehdisi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidai bir dram Maytrisimit*, Ankara, s. 221.

de bu bilgiyi doğrular. Öyle ki biz de “pasākhā” terimini buna karşılık olarak bulduk.”¹⁶ der.

Örnekte de görüldüğü gibi Eski Uygur Türkçesi'nde *pesī* kavramına karşılık olarak *kan āt tanču* “kanlı et parçası, kan et karışımı parça” veya *āt tanču* “ et parçası” kavram işaretlerinin yer aldığı görülür. Sözcüğün ilk anlamını karşılması bakımından da biyolojik olarak embriyonun oluşumundaki “kanlı et parçası” ve “et parçası” anlam değerini kazandıgı gibi kavramın işlevini de ifade ederek dışkı atımında etkili olduğu da belirtilir.

Wilkens, dördüncü aşamada ise, yine *pesī* kavramı ile ilişkili olarak Maytrisimit'te de geçen *embriyo* kavramı üzerinde durarak Sanskritçede *garbhāsaya* biçiminde kullanıldığını belirttikten sonra; Maytrisimit'in Sengim versiyonundaki embriyo tanımını dipnot olarak vermiştir. “Embriyonun tanımının Maitrisimit'in Sengim versiyonunda da iki hazne arasına sıkışmış rahim olarak verilmiştir. (plate 198/r/22-24/, ed. Tekin 1980, 1, p. 248): [...] yalḥok aḥuninta tugguluk tnl(ı)glar ög karnı içintin yig as bısıg as ornı ikin ara sıklıp [...] ; [...] “insan olarak yeni doğmuş olan canlılar, pişmiş gıda haznesi ile çiğ gıda haznesi arasındaki anne karnının içinde sıkışıyorlar. [...]”¹⁷

Maytrisimit'te embriyo ve fetüs kavramı DKPAM'da olduğu gibi biyolojik anlamda ayrıntılı biçimde açıklanmamış olsa da embriyo kavramı üzerinde durulması ve kavramın vurgulanması Budist çevreye ait Eski Uygur Metinleri için insan embriyosunun oluşumu ve gelişiminde mistik ve mitik vücut için anlatı metinlerinde çileli var oluşun başlangıç noktası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Wilkens'in verdiği bilgilerden yola çıkarak Sanskritçede ve -bazı araştırmacılar tarafından Sanskritçenin Lehçesi olarak sınıflandırılan Pali Lehçesi-Palice de bu aşamayı hangi kavram işaretlerinin karşıladığı veya hangi kavramlara karşılık geldiği de dikkatlerden kaçmamalıdır. Müller'in Sanskritçe Sözlüğü'nde *pes-ī* kavramı; *lump of flesh* “et parçası” ; *meat; muscle ; kind of drum* “et; kas, adale” ; “silindirik bir tür”¹⁸ anlamlarında kullanılırken; *pesī* kavramı ile ilişkili olarak *pesaskāri* kavram işaretinin de *female embroderer* “kadın embriyosu” anlamında kullanıldığı görülmektedir.¹⁹ Ayrıca aynı bölümde *pesaskrit* kavram işareti de yine “el” organı biçiminde anlamlandırılmaktadır.

Monier Williams'in Sanskritçe Sözlüğü'nde ise, Müller'in kelimeye ve kavram işaretine karşılık bulunduğu anlamlar dışında *peṣī: I. m.,w.r., for peshi; f. an egg* “kadınların üreme organı olarak yumurta” anlamının da olduğunu gösterir.²⁰ Ayrıca kavram işareti olarak; *peṣy-anda: n. a piece of flesh (esp. The fetüs soon after conception) Bhp. a birds egg.* “isim. et parçası (gebe kalındıktan hemen sonra oluşan fetüs)” diğer anl. “kuşların yumurtası” biçiminde; *pésas: n.*

¹⁶ Wilkens, J., *agm.* s. 232.

¹⁷ Wilkens, J., *agm.* s. 233.

¹⁸ Muller, M. F. (1893). *A Sanskrit - English Dictionary*, Oxford, s. 170.

¹⁹ Muller, M. F., *age*.

²⁰ Williams-Monier, M. (1964). *A Sanskrit- English Dictionary*, Oxford, s. 648.

shape, form, colour RV.; an artfical figüre, ornament, embroidery, an embroidered garment “form, şekil, renk” ayrıca “yapay figür, süs, desen”; oya, hazır elbise” anlamlarında; *pesikā*; *rind*, *Shell* “kabuk (meyve)” ; *pesitri*: *m. One who cut in piece or carves; a carver* “parçayı kesen, oyan kişi, kesici veya oyucu” anlamlarında; *pesikrita*: *cut into piece, carved* “kesilmiş, oyulmuş” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.²¹

Edgerton’un Sözlüğü’nde ise, *pāsā* sözcüğü *mass* “kitle, parça, kütle” anlamında kullanılmış ve *peṣī*, *peṣy-anda* kavram işaretleriyle yakın anlamda olduğu görülmüştür.²²

Palice (Pali Lehçesi) Sözlüğü’nde *pasāda-rūpa* biçiminde geçen kavram işareti; ‘*sensitive corporeality*’, *is a name for the 5 physical sense-organs responding to sense-stimuli*. Cf. *Āyatana*” anlamında “beş fiziksel duyum hissini temsil eden” olarak belirtilmektedir.²³

Toharca’nın B Lehçesi Sözlüğü’nde *peṣī* sözcüğüne yakın anlamlı olarak *passoñ muscle* yani “kas” anlamında kullanılmıştır.²⁴ Ayrıca aynı sözlükte *pissau* kavram işaretinin *barley flour* “besleyici buğday, besin” anlamını taşıdığı da belirtilmiştir.²⁵ Bu anlamında *peṣī* sözcüğü ile yakın anlamda olduğu görülmektedir.

Altay Dillerinin Etimolojik Sözlüğü’nde ise şu şekilde belirtilmektedir:

**pétá*: *meat, skin* kavram işareti Tung. **pētē*; Turk. **et* şeklinde anlamlandırılırken; Proto Türkçede kavram işaretinin **et*; Orta T. ; *et* (Ouygh.); Karakh. *et*; Gag. *Jet*; Az. *Āt*; Turkm. *et*; Sal. *āht*; Khal. *āt*; Uzb. *et*. *Tat. it* şeklinde yer aldığı görülür.²⁶

Ayrıca Macarca’nın Etimolojik Sözlüğü’nde “deri, cilt” anlamında “*bör*” kavram işareti bulunmaktadır. Kavram işaretinin, diller arasındaki ses ve biçim değişikliği düşünüldüğünde Türkiye Türkçesi’ndeki *besi* kavram işaretinin anlamına da yakın olduğu görülmektedir.²⁷ Ancak kültürel süreçte Türkçenin lehçe ve şivelerinde ses değişikliği ile yer alan **pētē*, **pétá* kavram işaretleri mevcutken Macarcadaki *bör* kavramının Türkçeye ödünçlenerek (alınarak) işaretlenmesi ihtimal dâhilinde görünmemektedir.

Etimolojik Sözlüklere ve diğer sözlüklere bakıldığında *peṣī* sözcüğünün ve birlikte kullanıldığı kavram ve kavram işaretlerinin Müller, Monier-Williams, Toharca B, Pali Lehçesi Sözlüğünde ve Edgerton’da yakın anlam değerlerinde kullanıldığı görülür. Ancak Eski Uygur Türkçesi’ndeki *kan āt tanču* “kanlı et parçası, kan et karışımı parça” veya *āt tanču* “et parçası” kavram işaretlerinde olduğu gibi onların “et” anlam değeri taşıdığı görülmektedir. Ama *peṣī*

²¹ Williams-Monier, M., *age*.

²² Edgerton, F. (1977). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary, Volume II Dictionary*. New Delhi, s. 344.

²³ Niyantiloka, V. (1988). *Buddhist Dictionary, manual of Buddhist terms and doctrines*, Sri Lanka, s. 240.

²⁴ Adams, Q. D. (1999). *A dictionary Tocharian B, Lieden Studies in Indo-Europen. 10, XXXIV. 830pp*. Rodopi-Amsterdam- Atlanta, s. 372.

²⁵ Adams, Q. D., *age*. s. 399.

²⁶ Stratostin, S. A., Dybo, A. V. Mudrak, O. A. (2003). *Etymological dictionary of the altaic languages*, Brill Leiden, Boston, s.1139-40.

²⁷ Tóth, A. (2007). *Macarcanın etimolojik sözlüğü*. Hollanda, s. 609.

kavramına fonetik yönden benzerliği ihtimali olan *besi* kavram işaretinin Sanskritçeden dolayı olarak ödünçleme (alınma) yöntemi ile Türkçeye geçmiş olma ihtimali oldukça zayıftır. Çünkü Türkçenin kendi lehçe ve şivelerinde yer alan bir kavramı daha kolay, etkin ve hızlı biçimde sadece belirli ses değişiklikleri ile kültürel dönem içinde söz varlığına dâhil etmesi dilin doğası gereğidir. Bu bakımdan *besi* kavram işaretinin Türkçenin diğer lehçe ve şivelerinde yer almış olması da akla gelmektedir. Öyle ki bu bağlamda Altay Dillerinin Etimolojik Sözlüğü'nde, *besi* kavram işareti için Tunguzcada verilen **pētē* kavram işareti anlam değeri bakımından *besi* kavram işaretini tam karşılamaktadır. Çünkü fonetik bakımdan Altaycada ve Tunguzcadaki *t* ve *p* seslerinin Türkiye Türkçesi'ndeki *s* ve *b*'ye karşılık geldikleri düşünüldüğünde²⁸, Tung. **pētē*, Turk. **et* kavram işaretinin Türkiye Türkçesi'nin ölçünlü duruma gelme sürecinde *besi* şeklinde fonetik bakımdan gelişerek değiştiği açıktır. Ayrıca Altayca Sözlük'te *bıza*, *bsaa*, *psaa*, *bozu*: buzağı²⁹ gibi; Şor Lehçesi Sözlüğü'nde ise, *pıza*: buzağı (1 yaşına kadar)³⁰ biçiminde kavram işaretlerinin de “et” kavram işaretine yakın veya onu çağrıştıran hayvan adlandırması anlamında kullanıldığı görülür. Özellikle de buzağuların yaşıyla ilgili bir kavram işareti olarak anlamlandırılması insan embriyosundaki gelişim ve büyüme aşaması ile de kavramsal düzlemde doğrudan orantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Öte yandan Çuvaş Türkçesi - Türkiye Türkçesi Sözlüğü'nde ve Çuvaş Türkçesinin Etimolojik Sözlüğü'nde yer alan *nēçē* (*pésé*): “Uyluk, but” kavram işareti *besi* kavram işaretinin anlam değerini de karşıladığı görülürken; yine aynı sözlükte Doerfer'in kavram işareti ile ilgili açıklaması verilerek onun da kavram işaretini “uyluk, but” anlam değeri ile karşıladığı, değerlendirdiği belirtilir.³¹ Ayrıca gövde halinde kavram işareti olarak da farklı örnekler verilmiştir.³²

3. *besi* Kavram İşareti

besi kavram işareti, Türkçenin tarihsel gelişim sürecinde kök ve gövde yapısı biçiminde değişik anlam birimlerine karşılık gelmektedir. Caferoğlu, Abu Hayyan'ın *Kitab al-lisan al-lisan Âtrak* adlı eserinde *bisü* kavram işaretini “terbiye etmek, beslemek” anlamları ile açıkladığını belirtirken kavram işaretinin Karaim Kırgızcası'nda *bisi* şeklinde geçtiğini söyler. Örnek olarak da *bisüsi yaxşdır* “iyi beslenmiş, terbiye edilmiş” cümlesini gösterir.³³

²⁸ Emre, C. Ahmet (1946). *Türk dil bilgisi- Türkçenin bugünkü ve geçmişteki gelişimleri üzerine gramer denemesi*, İstanbul, s. 103-104; Deny, J. (1995). *Türk dili gramerinin temel kuralları- Türkiye Türkçesi*, çev. Oytun Şahin, Ankara, s. 164.

²⁹ Naskali, G. E. ve Duranlı, M. (1999). *Altayca Türkçe sözlük*, Ankara, s. 40.

³⁰ Akalın, Ş. H. ve Tannagaşeva, K. N. (1995). *Şor sözlüğü*, Adana, s. 79.

³¹ Fedotov, P. M. (1996). *Etimoloğičeskiy Slovar Çuvaşskaga Yazıka*, Çebaksarı, s. 425.; Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi- Türkiye Türkçesi sözlük*, İzmir, s. 225.

³² bk. Bayram, B., age. *nēmē* (*pétev*): 1. Gövde, vücut. 2. Sağlıklı, sağlam; *nēmē* (*péte*) Gebe, hamile. *nēmē ēne* Hamile inek. *nēmē kēce* Gebe kısrak. *nēre cypāx* Gebe koyun.; *nēmēlen-* (*pétele-*) Hamile olmak, hamile kalmak.

³³ Caferoğlu, A. (1931). *Abū Hayyân, Kitâb al- İdrâk li- lisan al-Atrâk*, İstanbul, s. 19.

Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde ise, *besi* sözcüğünün *bis*: “terbiye” bisle-: “beslemek, terbiye etmek”; *bislen*-: “beslenmek, terbiye edilmek” biçiminde anlamlandırıldığını belirtir.³⁴

Gülensoy, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü'nde *besi* sözcüğünü şu biçimlerde açıklamıştır:

besi: (hlk) ‘yem’<bés+i; besle-[gıda vermek, yedirmek, semirtmek] EAT: bésle-< bes(i)+le- bes(i)+ (lek/leme/le-/lemelik/lenen/lengi/le-il/lenme/len/let/leyi-ci-li) An. ağz.: besi, besi hayvanı, besleme, beslengi: 1. Kurbanlık hayvan, 2. Besiye çekilmiş hayvan. (DS, II, 639) Tü.> Zaza: beslıma: beslıma; M. Räsänen (V, 71): < Fars.bas “yeter, kafi+le” Gülensoy anlam bakımından yetersizdir notu düşmüştür. Nişanyan (SS, 66) besle[mek= ET? béslemek hayvan doyurmak, yem vermek, semirtmek, terbiye etmek (xiv) Fa. Bes (bol, kafi, doyurucu) sözcüğünden alıntı olasılığı tartışılmıştır. beslek: (hlk) besleme, hizmetçi, evlatlık < bés(i)+le-k An. ağl.: beslek, beslek, beslegen,besleh, beslengi, beslenki, beslenti (DS, II,640). besli (hlk): besili koyun, semiz; beslik: damızlık koyun³⁵

Türkçe Sözlük'te ise **besi** sözcüğü ad olarak; “1. Yaşatmak ve geliştirmek için gereken besinleri yedirip içirme işi. 2. Bir şeyi istenilen durumda tutmak veya oturtmak için kullanılan takoz vb. şeyler. Besiye çekmek: hayvanı semirtmek için beslemek biçiminde kullanılırken; **besi doku** sözcüğü ise; “1. Bit. Tohumların içindeki embriyoyu çevreleyen bölüm, besi dokusu. 2. Yumurta akı maddesi. **besi örü** ise bitki adı olarak; tohum çimlenirken yeni çıkan bitkiyi beslemeye yarayan ve embriyonun çevresine yayılmış bulunan besleyici maddelerin bütünü³⁶

³⁴ Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü*. Ankara, 2007, s. 32-33.

³⁵ Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara, 2007, s. 134.

³⁶ *Türkçe sözlük*, Ankara, 2011, s. 314-315.

Sonuç

Her ne kadar *besi* kavram işaretinin yukarıda belirtildiği gibi Sanskritçenin Pali lehçesindeki anlam değerleri Ölçünlü (Standart) Türkiye Türkçesindeki anlam değerleri ile örtüşüyor, ses değeri bakımından onu andırıyor gibi olsa da *besi* kavram işareti, Altaycanın Etimolojik Sözlüğü'nde yer alan Tunguzca **pētē* kavram işareti ile dilin kültürel kavram geçiş sıklığı sürecinde $t > s$ ve $p > b$ ses değişimleriyle Türkçenin Lehçeleri ve Şiveleri aracılığıyla işaretlenmiş kavramdır. Ayrıca Çuvaş Türkçesi'nde yer alan *nēçē* (*pésé*): “Uyluk, but” kavram işaretinin de Altayca ve özellikle de Tunguzca ile aynı kültürel geçiş döneminde yer alarak tarihsel bakımdan diğer şivelerde ses değişikliğiyle işaretlendiği görülmektedir. Öyle ki daha sonraki kültürel gelişim döneminde, *besi* kavram işaretinin Karaim Kırgızcası'nda *bisi* biçiminde, Kıpçak Türkçesi'nde ise aynı kökten *bis-* eylemi ile karşılanması ve daha sonra da Türkiye Türkçesi'ne *besi* veya *besle-* şeklinde geçmiş olması da bunun delilidir. Yanı sıra yine Altaycanın Etimolojik Sözlüğü'nde verildiği biçimiyle de Türkçenin diğer lehçe ve şivelerinde “et” anlam değeri ile karşılandığı görülür. Böylelikle kavram işaretinin Tunguzcadaki ve Çuvaş Türkçesi'ndeki fonetik değerliklerinden ve de Karaim Kırgızcasındaki, Kıpçak Türkçesi'ndeki şekillerinden hareketle Standart (ölçünlü) Türkiye Türkçesi'nde *besi* biçiminde ifade edildiği açıktır.

Öte yandan, Altayca-Türkçe Sözlük'te verilen *bıza*, *bsaa*, *psaa*, *bozu*: “buzağı” gibi kavram işaretleri ve de Şor Türkçesi Sözlüğü'nde yer alan *pıza*: “buzağı” (1 yaşına kadar kavram işareti Türkçedeki *besi* kavram işaretinin genişleyen anlam katmanlarını karşılamaktadır.

Diğer aşamada ise, Türkiye Türkçesi'nde *besi doku* biçiminde işaretlenen kavram ise; “1. Bit. Tohumların içindeki embriyoyu çevreleyen bölüm, besi dokusu. 2. Yumurta akı maddesi. *besi örü* ise bitki adı olarak tohum çimlenirken yeni çıkan bitkiyi beslemeye yarayan ve embriyonun çevresine yayılmış bulunan besleyici maddelerin bütünü olarak anlamlandırılması da bu delili kuvvetlendirmektedir.

Kısaltmalar

DKPAM Daśakarmapathāvadānamālā [On Eylem İlkesi ile İlgili Efsanelerin Derlemi]

Tung.	Tunguzca
Mong.	Moğolca
PTung.	Proto Tunguzca
Jpn.	Japonca
Kalm.	Kalmuk Türkçesi
OTurk.	Orta Türkçe

OUygh.	Orta Uygurca
Gag.	Gökoğuz Türkçesi
Az.	Azerbaycan Türkçesi
Turkm.	Türkmen Türkçesi
Sal.	Salar Türkçesi
Uzb.	Özbek Türkçesi
Uygh.	Uygur Türkçesi
Krm.	Kırım Türkçesi
Tat.	Tatar Türkçesi
Bashk.	Başkurt Türkçesi
Kirgh.	Kırgız Türkçesi
Kaz.	Kazak Türkçesi
KKalp.	Karakalpak Türkçesi
Kum.	Kumuk Türkçesi
SUygh.	Sarı Uygur Türkçesi
Khak.	Hakas Türkçesi
Oyr.	Oyrat Türkçesi
Tv.	Tuva Türkçesi
Chuv.	Çuvaş Türkçesi
Yak.	Saha (Yakut) Türkçesi
Dolg.	Dolgan Türkçesi
Tof.	Tofa Türkçesi

Kaynaklar

- Adams, Q. D. (1999). *A dictionary Tocharian B, Lieden studies in Indo-Europen*. 10, XXXIV. 830pp. Rodopi- Amsterdam- Atlanta.
- Akalın, Ş. H., Tannagaşeva, K. N. (1995). *Şor sözlüğü*. Türkoloji Araştırmaları 2. Sözlük Dizisi 1. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum.
- Alyılmaz, C. (2013). Karı Çor Tigin yazıtı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(2), 1-61.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde hedef kitlenin / “öğrenen”in önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2452-2463.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçede birden fazla anlam ögesiyle (sentaktik yolla) kavramların işaretlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 11-25.
- Bayram, B. (2007). *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi sözlük*. İzmir.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû Hayyân, Kitâb al- İdrâk li- lisan al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Clauson, G, Sir. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth – century Turkish*, Oxford.
- Edgerton, F. (1977). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary, Volume II*. Dictionary, New Delhi.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Ergin, M. (2002). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Dağ.
- Fedotov, P. M. (1996). *Etimolojişeskiy Slovar Çuvaşskaga Yazika*, Çuvaşskiy Gasuderstvenniy Institut Gumanitarnih Nauk, Çuvaş Devleti İnsani ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Çebaksarı.
- Gabain, V. A. (1942). *Eski Türkçenin grameri*. Berlin.
- Gemalmaz, E. (1995). Türkçenin morfo-sentaktik yapısının fonolojisine etkileri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 3, 1-7.
- Gemalmaz, E. (2005). Öğrenme ve uygulama dilleri. <http://efrasiyap.tripod.com/yazilar/yazilar.html>. Güzelce, 08.09.05.
- Grönbech, K. (1992). *Kuman lehçesi sözlüğü, Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini*. Ankara: Kültür Bak. Yay.
- Gülensoy, T (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dil bilgisi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkçenin şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Malov, S. (1951). *Qedim Türk yazılarının abideleri*. Moskova.
- Mert, O. (2002). *Kutadgu Bilig'de hal kategorisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mert, O. (2003). Türkçede hâl kategorisi ve öğretimi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 25-32.

- Mert, O. (2008). Orhun yazıtlarında kullanılan işaretli (/Ø/) görev öğeleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 38, 1-20.
- Müller, M. F. (1893). *A Sanskrit - English dictionary*. Oxford.
- Naskali, G. E. ve Duranlı, M. (1999). *Altyaca - Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- Niyanatiloka, V. (1988). *Buddhist dictionary, manual of Buddhist terms and doctrines*. Sri Lanka.
- Sarao, K.T.S. and Long, J. (2017). *Buddhism and Jainism*. Encyclopedia of Indian Religions, Netherlands.
- Stachowski, M. (2011). *Etimoloji*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- Stratostin, S., Dybo, A. and Mudrak, O. (2003). *Etymological dictionary of the Altaic languages*. Brill Leiden, Boston.
- Tekin, Ş. (1971). *Burkancuların mehdisi Maitreya ile buluşma Uygurca iptidai bir dram Maytrisimit*. Ankara. Atatürk Üniversitesi Yay.
- Toparlı, R. Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Töth, A., (2007). *Macarcanın Etimolojik Sözlüğü*. Mikes International The Hague, Hollanda. Den Haag.
- Türkçe Sözlük, (2011). Ankara: TDK Yay.
- Wilkens, J. (2012). "Human embryology according to old Uyghur Buddhist text" *Studies in Central Asian Philology, Papers of International Symposium on Central Asian Philology*, November, Beijing, Edit by Abdurreşid Yakup, 226-241.
- Williams, Monier, M. (1964). *A Sanskrit- English Dictionary*. Oxford.

Extended Abstract

Language is a constantly evolving and changing communication tool. It has reached its social norms with the influence of the individual who makes development and change in itself. While the individual accepted the language with his own rules, it is also changed and developed in the historical process. This process has continued since the written sources of primitive languages. Changing the nature of the language to its own and its own laws can only be changed by the individual's ability to use it. Language also provides the historicity of the individual. What makes the individual historical is the language that makes him live with identity. The individual who expresses himself with language stays with him for the future and lives. After the invention of the writing and after the widespread use of all literary genres, all the terminology and all the literature in the language of the individual's history has been effective. The individual strives for future generations to convey their own thoughts, their own feelings, and their own perspectives, and to present them effectively with all the literary genres of language. The language concepts, indicators and terms that are formed with all the graphical elements of the manuscript are based on the purpose of being permanent. Sometimes this is a picture of a rock, sometimes an icon, and sometimes a word. Turkish lived and lived all stages of development and change throughout the historical process.

Language is a constantly changing and developing medium of communication. Like other languages, Turkic is a language that renews, develops and changes itself during the historical process. The change and development of innovation has continued because of the relationship that Turkic has established with other languages as well as in its own way.

Turkish makes its own development and change in relation to other languages with word, concept and term exchange. In this exchange, the new language to be changed by changing or developing the values of the sound and meaning on the back, which some terms and concepts belong to, takes shape and changes according to the rules of language knowledge together with the sound, meaning and cultural value. The term, concept and words that are derived from other tongues in Turkish take place in the word existence of Turkic people with this method.

Old Uighur Turkish Period is a period in which Turkish is exchanging concepts, terms and words with other languages. In this period, a large number of words, terms and concepts have been passed to Turkish by means of translated works. In particular, the fact that the works have a religious theme caused many religious words, terms and concepts to pass into Turkish. A religious terminology was formed in the Old Uighur Turkish by virtue of the religious characteristics of the works. Religious terms and terms are sometimes found in the Old Uighur language, and sometimes in the form of small sound (phoneme) and form (morphem) change directly into Old Uighur Turkish. Together with a new geography, the new Uyghurs who had entered a new cultural basin also acquired new neighbors. Toharian, Sogdian are some of them. In particular, religion-themed works were translated from Sanskrit to Toharian. In addition, the Pali dialect of Sanskrit has been an important source for religion-themed works. Because the Sanskrit verbal language sources and religious different idioms in their vocabulary. The fact that the works belong to both denominations of Buddhism (Hinayana, Mahayana) and the richness of all concepts and terms. The Uyghurs also gave the Old Uighur Turkish to the old Uighur language according to the features and terms of the Turkish language. The works which were translated during the Mahayana denominations period or which belonged to the thematic religious elements of the Hinayana denominations Period but translated into Old Uighur during the period when the Mahayana denominations were widespread also had different concepts and terms. In this way, many religious terms and concepts were passed to Old Uighur with a different concept and term richness in each period.

In this study, we will focus on the word "*flesh, meat*" (*besi*) which can be thought to be transmitted through Sanskrit (*peśī*) to Turkish by voice exchange. It will be pointed out the function of the word, the linguistic meaning in the historical period in which it is mentioned, and the concept sign that corresponds to the texts of Old Uyghur Turkish. In addition, examples will be given from the Etimological Dictionaries.